

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง บทบาทของนิตยสารผู้หญิงแนวครอบครัวในการพัฒนาครอบครัว ผู้วิจัยได้นำทฤษฎี แนวคิด ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาศึกษา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับหน้าที่ของสื่อมวลชน ในการพัฒนาสังคม
2. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของนิตยสาร ในฐานะสื่อมวลชนต่อสังคม
3. แนวคิดเกี่ยวกับนิตยสาร
4. แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว
5. แนวคิดเกี่ยวกับการสังคมประภคิต
6. ทฤษฎีการเลือกและแสวงหาข่าวสาร
7. ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจ
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับหน้าที่ของสื่อมวลชน ในการพัฒนาสังคม

วิลเบอร์ ชรามม์ ได้กล่าวไว้ว่าสื่อมวลชนในประเทศที่กำลังพัฒนา จะมีหน้าที่ต่อสังคมในลักษณะดังนี้

1. หน้าที่ในการให้ข่าวสาร

ก่อนที่ประเทศจะพัฒนาไปได้นั้น ประชาชนจะต้องได้รับข่าวสาร ที่เป็นประโยชน์และเชื่อถืออันวยต่อการพัฒนาเสียก่อน ดังนั้นหน้าที่ของการสื่อสารที่สำคัญประการแรก ก็คือ การเสนอข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนาแก่ประชาชน ได้แก่ วิถีชีวิตของสังคมที่พัฒนา เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ความเป็นไปของสังคม การเสนอข่าวสารในลักษณะนี้ เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดการสนใจต่อการพัฒนา ได้รู้ได้เห็นสิ่งต่างๆ เพิ่มขึ้น สามารถเปรียบเทียบตัวเองและสังคมของตัวเอง กับคนในสังคมอื่นได้

2. หน้าที่ในการชักจูงใจ

หน้าที่ของการสื่อสารในประเทศที่กำลังพัฒนาอีกประการหนึ่ง คือ การชักจูงใจให้ประชาชน เปลี่ยนวิถีชีวิตของตน และเข้าร่วมในโครงการพัฒนาอย่างจริงจัง

3. หน้าที่ในการให้ความรู้

ในการพัฒนาประเทศนั้น เมื่อประชาชนได้รับทราบข่าวสารเกี่ยวกับความจำเป็นของการพัฒนา จนเกิดความรู้สึกกระตือรือร้น และตัดสินใจที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนแล้ว สิ่งก็ตามมาก็คือ ทำอย่างไรประชาชนจึงจะมีความรู้ความสามารถ ในการที่จะปรับตัวเองให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ นั่นคือ ทำอย่างไรประชาชนจึงจะมีความรู้ความเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบของตนในสังคมใหม่ ทำอย่างไรประชาชนจึงจะมีความสามารถในการที่จะใช้วิธีการใหม่ๆ ในการผลิตผลิตผลทางการเกษตร หรือประกอบอาชีพของตน คำตอบคือ รัฐบาลจะต้องให้ความรู้แก่ประชาชนทั้งประเทศ ในเรื่องการอ่านออกเขียนได้ การเมือง การสาธารณสุข การเกษตร และการช่าง ซึ่งการสื่อสารโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สื่อมวลชนสามารถที่จะทำหน้าที่ในการให้ความรู้ ที่จำเป็นสำหรับการปรับตัวของประชาชนให้เข้ากับการพัฒนาสังคมได้

สื่อมวลชนสามารถทำหน้าที่ในการให้ความรู้แก่ประชาชนได้ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม การให้ความรู้โดยตรง ได้แก่ การใช้สื่อมวลชนสำหรับการศึกษาในโรงเรียน โดยทำหน้าที่เป็นสื่อทัศนูปกรณ์สำหรับชั้นเรียน เพื่อถ่ายทอดความรู้แก่นักเรียน ประกอบการสอนของครู การให้ความรู้โดยตรงอีกลักษณะหนึ่ง ก็คือ การใช้สื่อมวลชนสำหรับการศึกษานอกโรงเรียน เป็นการทำหน้าที่แทนครู เพื่อถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชนเป้าหมายเฉพาะกลุ่ม เพื่อพัฒนาความรู้ อาชีพ และความเป็นอยู่ของประชาชนเหล่านั้น เช่น สอนประชาชนที่พ้นวัยเรียน ให้สามารถอ่านออกเขียนได้ สอนวิชาชีพ สอนวิธีการใหม่ๆ ทางการเกษตร เพื่อให้ปลูกพืชผลได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นและดีขึ้น สอนเรื่องสุขภาพอนามัย และการบริโภคเพื่อให้ประชาชนมีการกินคืออยู่ดีขึ้น การให้ความรู้โดยอ้อม เป็นการใช้สื่อมวลชนเพื่อให้การศึกษาทางอ้อมแก่ประชาชนทั่วไป โดยสื่อมวลชนทำหน้าที่เสนอความรู้ด้านต่างๆ เช่น การเมือง การทำมาหากิน เศรษฐกิจ สุขภาพอนามัย ความรู้ทั่วไป เป็นต้น ซึ่งทำให้ประชาชนที่อ่านหนังสือพิมพ์ ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ หรือภาพยนตร์ ได้รับความรู้เหล่านั้นโดยอัตโนมัติ (อ้างถึงในประมว สตะเวทิน, 2538)

แนวคิดเรื่อง บทบาทของนิตยสารในฐานะสื่อมวลชนต่อสังคม

นิตยสารเป็นสื่อมวลชนที่แพร่หลายอีกประเภทหนึ่ง นอกเหนือจากหนังสือพิมพ์ บทบาทของนิตยสารในฐานะที่เป็นสื่อมวลชนต่อสังคม จึงมีความคล้ายคลึงกับหน้าที่ของสื่อมวลชนโดยทั่วไปนั่นเอง กล่าวคือ ประกอบด้วยหน้าที่หลัก 4 ประการ คือ (อุบลวรรณ ปิติพัฒนะ โภษิต, 2529)

1. หน้าที่ในการบอกข่าวสาร เป็นเอกสารที่รวบรวมเหตุการณ์ หรือเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้น ตลอดจนทำหน้าที่เป็นแหล่งประมวลความคิดเห็นต่างๆ

2. หน้าที่ในการให้ความรู้ หน้าที่นี้จะเห็นได้อย่างชัดเจน ถ้าจะพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงของสื่อมวลชนประเภทนี้ จะเห็นได้ว่ามีนิตยสารในปัจจุบันเป็นจำนวนมากที่ออกมา เพื่อให้สาระอย่างลึกซึ้ง ในวิชาการด้านใดด้านหนึ่งแก่ผู้อ่านเฉพาะกลุ่ม เช่น คอมพิวเตอร์ การเย็บปักถักร้อย ฯลฯ ซึ่งมีได้แตกต่างไปจากวารสารวิชาการ (Journal) เพียงแต่ใช้ชื่อเรียกว่า "นิตยสาร" นั่นเอง

3. หน้าที่ในการให้ความบันเทิงเริงรมย์ เมื่อกล่าวถึง "นิตยสาร" ในความเข้าใจของคนทั่วไปมักจะหมายถึง นิตยสารที่ออกจำหน่ายให้ประชาชนทั่วไปอ่าน มุ่งไปในทางให้ความบันเทิงเริงรมย์ ซึ่งเป็นเพียงลักษณะหนึ่งของนิตยสาร แต่การให้ความบันเทิงนั้น ก็เป็นสิ่งที่ทำประโยชน์ให้แก่สังคมในแง่ที่ว่า คลายความเครียดจากภาระกิจประจำวัน และจรรโลงใจ สร้างความสนุกสนานให้แก่ผู้รับสาร พร้อมทั้งยังเป็นสิ่งโน้มน้าวใจให้ผู้อ่านติดตามด้วย

4. หน้าที่ในการให้บริการทางธุรกิจ โดยมีการลงโฆษณาต่างๆ ประกาศแจ้งความ เพื่อให้ผู้อ่านได้รับรู้เรื่องราวต่างๆ ซึ่งนอกจากนิตยสารจะมีรายได้จากการโฆษณาแล้ว ผู้อ่านยังได้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้บ้าง ในแง่ที่จะได้รู้จักผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ

แนวความคิดเกี่ยวกับนิตยสาร

ความหมายของนิตยสาร

นิตยสารเป็นสื่อมวลชนประเภทสิ่งพิมพ์ ที่มีบทบาทหน้าที่อย่างสำคัญต่อสังคมปัจจุบัน นิตยสารทุกประเภทมีอิทธิพลต่อผู้อ่านในหลายๆ ด้าน รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การพัฒนาในหลายรูปแบบ (ระวีวรรณ ประกอบผล, 2530)

นิตยสาร ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Magazine ซึ่งเป็นรากศัพท์มาจากภาษาอาระบิก หมายถึง ศูนย์กลางการค้า หรือคลังสินค้าที่เต็มไปด้วยสินค้า ดังนั้น Magazine จึงเปรียบเสมือนห้างสรรพสินค้าที่เสนอสินค้าทุกๆ แบบให้กับลูกค้าที่เป็นผู้อ่าน ผู้ชื่อนิตยสารนั้นก็เปรียบเสมือนผู้ซื้อสินค้าไปทั้งศูนย์สินค้า หรือซื้อไปทั้งคลังสินค้า และยังเผื่อคอยสินค้าที่ออกใหม่ต่อไปอีกด้วย ถ้าหากว่าสินค้านั้นมีคุณภาพ

ความหมายของคำว่า “นิตยสาร” ได้มีผู้ให้คำนิยามไว้หลายท่าน อาทิ (ระวีวรรณ ประกอบผล, 2530)

เดวิดสัน (Davidson) ได้ให้นิยามว่า หมายถึง วารสารสำหรับ ผู้อ่านทั่วไปที่มีบทความ เรื่องราวต่างๆ ซึ่งเขียนโดยผู้เขียนหลายคน ส่วนมากมักจะเป็นเรื่องอ่านเล่น นวนิยาย และคำ ประพันธ์ ความหมายเดิมของนิตยสาร คือ สังเขปข่าว และเรื่องเบ็ดเตล็ดจากหนังสือและ นิตยสารต่างๆ ไม่มีเรื่องราวของสมาคมใดสมาคมหนึ่ง และพิมพ์ขึ้นเพื่อความบันเทิง

ฮิลดิก (Hildick) ได้ให้ความหมายว่า นิตยสารเป็นแหล่งรวมของบทความ หรือเรื่องราว ต่างๆ ซึ่งเขียนโดยผู้เขียนหลายคน และมีกำหนดออกตามวาระ

คำนิยามที่ปรากฏในพจนานุกรม ได้ให้ความหมายของนิตยสารว่า หมายถึง สิ่งพิมพ์ซึ่ง มีปกอ่อน บางทีก็มีภาพ เนื้อหาจะประกอบด้วยเรื่อง บทความต่างๆ โดยผู้เขียนหลายคน และ มักมีโฆษณา โดยมีกำหนดออกที่แน่นอน

จากคำจำกัดความต่างๆ นี้ พอประมวลได้ว่า “นิตยสาร” หมายถึง สิ่งพิมพ์ที่เย็บเป็น เล่ม ระบุกำหนดออกที่แน่นอน ประกอบด้วยเนื้อหาสาระที่ให้ทั้งความรู้และความบันเทิง ซึ่งจัด ทำขึ้นเพื่อกลุ่มผู้อ่านกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง มีการออกแบบ จัดหน้า ทั้งเรื่องประกอบและภาพประกอบ อย่างสวยงาม

ประเภทของนิตยสาร

นิตยสาร สามารถจัดแบ่งตามลักษณะผู้อ่านได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ (วิษณุ สุวรรณ เพิ่ม, 2525)

1. นิตยสารเพื่อผู้อ่านทั่วไป (General Magazine) หรือ (Consumer Magazine) นิตยสารประเภทนี้อาจมุ่งเน้น เนื้อหาให้ผู้อ่านเฉพาะเรื่องไปก็มี เช่น ด้านการกีฬา แม่บ้าน ซึ่ง ถือว่ามีผู้อ่านในจำนวนมาก และพิมพ์ออกมามากพอที่จะวางแผงหนังสือทั่วไป

2. นิตยสารเพื่อผู้อ่านเฉพาะกลุ่ม (Specialize Magazine) มักเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับผู้ สนใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ หรือจำแนกแจกจ่ายกันเฉพาะกลุ่ม เฉพาะกิจนั้นๆ

นอกจากจะแบ่งตามลักษณะของผู้อ่านแล้ว จากการสำรวจบนแผงหนังสือในท้องตลาด ซึ่งมีนิตยสารต่างๆ วางจำหน่ายอยู่ สามารถแบ่งตามลักษณะเนื้อหา ได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ (ดุรณ์ นิธิวรภัทร์, 2526)

1. นิตยสารเพื่อความบันเทิง เป็นนิตยสารที่มุ่งเน้นให้ความบันเทิงกับผู้อ่าน บรรจุเนื้อหาสาระไว้หลายประการ เป็นเรื่องที่น่าสนใจในใจ และชอบที่จะอ่าน นอกจากความบันเทิงแล้ว ยังมีการสอดแทรกเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อ่าน เป็นเกร็ดความรู้ต่างๆ เช่น ข้อแนะนำในการดำเนินชีวิต ฯลฯ

2. นิตยสารวงการธุรกิจ (Business Publication) เป็นนิตยสารที่มุ่งด้านธุรกิจ อุตสาหกรรมและอาชีพในแต่ละสาขา ผู้อ่านส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับวงการธุรกิจ อาจเป็นพ่อค้า นักการลงทุน และนักธุรกิจที่สนใจ ถือได้ว่าเป็นนิตยสารที่มุ่งเน้นเฉพาะกลุ่ม

3. นิตยสารข่าว (News Magazine) เป็นนิตยสารประเภทวิเคราะห์ข่าว ให้ความรู้ความเข้าใจเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยพยายามเสนอแนะรวบรวมเหตุการณ์เรื่องราวที่เกิดขึ้น อย่างละเอียดทุกแง่มุม จากนักเขียนที่มีความถนัดแต่ละด้าน เช่น แหล่งข่าว เป็นต้น

จากการพิจารณาประเภทของนิตยสารดังกล่าวแล้ว จะพบว่านิตยสารแต่ละฉบับก็ย่อมมีวัตถุประสงค์ ในการดำเนินงานที่แตกต่างกันออกไป คือ

1. เพื่อธุรกิจ การพิมพ์นิตยสารเป็นธุรกิจอย่างหนึ่ง คล้ายคลึงกับธุรกิจอย่างอื่น จึงมีผู้จัดทำนิตยสารขึ้นมา โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อแสวงหา "กำไร" หรือ "หาเงิน" เป็นสำคัญ ดังนั้น นิตยสารประเภทนี้ จึงมีเนื้อหาเอาใจผู้อ่าน เพื่อยอดจากการจำหน่าย และต้องการกำไรเป็นสิ่งตอบแทน

2. เพื่อบริการ การให้บริการเป็นวัตถุประสงค์สำคัญของนิตยสาร ประเภทที่พิมพ์ออกมาเพื่อการศึกษา และสาธารณประโยชน์ นิตยสารประเภทนี้จะไม่คำนึงถึงด้านธุรกิจมากนัก แต่จะเน้นด้านการให้บริการ แม้จะขาดทุนบ้าง อย่างไรก็ตาม ในบรรดานิตยสารที่ออกมาเพื่อธุรกิจ ก็อาจมีเนื้อหาส่วนหนึ่ง เพื่อให้บริการด้วยก็ได้

3. เพื่อส่งเสริมความคิด นิตยสารออกมาเพื่อส่งเสริมทัศนคติ และความคิดบางอย่างก็ได้ วัตถุประสงค์ข้อนี้ มักมีความใกล้ชิดกับการให้บริการ ทั้งนี้ถือเอาบริการเป็นเครื่องล่อใจ โน้มน้าวใจให้ผู้อ่านรู้สึกนิยมความคิด ในแบบที่ต้องการนิตยสาร ซึ่งมีวัตถุประสงค์ทำนองนี้ มักจะเป็นนิตยสารประชาสัมพันธ์ ธุรกิจชวนเชื่อ และนิตยสารขนาดเล็ก เป็นต้น (ซวรัตน์ เจริญชัย, 2520 : 340 - 341)

ปัจจัยที่มีส่วนทำให้ตลาดนิตยสารเติบโตขึ้น

ปัจจุบันมีนักธุรกิจ นายทุน และบุคคลที่อยู่ในวงการหนังสือ หันมาดำเนินธุรกิจนิตยสารเพิ่มมากขึ้น เห็นได้จากจำนวนนิตยสารที่วางขายอยู่ตามท้องตลาด ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก และมีผู้ผลิตนิตยสารเล่มใหม่ๆ ออกมาสู่ตลาดตลอดเวลา ทั้งนี้เนื่องมาจากมีปัจจัยต่างๆ ที่มีส่วนทำให้ตลาดนิตยสารเจริญก้าวหน้า ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้ (สุพจน์ กุลปรวรงค์ทอง, 2528 : 10)

1. ภาวะการรู้หนังสือของประชาชน คือ เมื่อประชาชนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษา สามารถอ่านออกเขียนได้ มีความคิดสร้างสรรค์ ความสนใจ และมีการแสวงหาความรู้ ความเข้าใจในชีวิตความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เกิดนิสัยรักการอ่าน เมื่อเป็นเช่นนี้ ความต้องการที่จะอ่านนิตยสารจึงมีเพิ่มขึ้น

2. สภาพเศรษฐกิจและสังคม มีส่วนผลักดันอย่างมาก ถ้าเศรษฐกิจมั่นคง นักธุรกิจก็จะลงทุนดำเนินธุรกิจได้อย่างมั่นใจว่าจะไปรอด ในขณะที่เดียวกันประชาชนก็มีเงินที่จะซื้อหนังสือมาอ่าน ประกอบกับสภาพสังคมที่ขยายตัวขึ้น การติดต่อสื่อสาร ในเรื่องต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกสังคม จำเป็นต้องใช้สื่อมวลชนเป็นส่วนสำคัญ ดังนั้นโอกาสที่ธุรกิจนิตยสารจะมีความเจริญก้าวหน้าก็มีมากขึ้น

3. การขยายตัวของธุรกิจอุตสาหกรรม กล่าวคือ เมื่อมีการผลิตสินค้ามากขึ้น ผู้ผลิตต้องค้นหาวิธีการที่จะให้สินค้าที่ผลิตออกมา กระจายไปสู่ผู้บริโภคคนสุดท้ายได้อย่างทั่วถึง จำเป็นต้องอาศัยโฆษณาเข้าช่วย นิตยสารก็เป็นสื่อโฆษณาทางหนึ่ง ที่ธุรกิจสามารถใช้ในการเผยแพร่สินค้าได้

4. ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ความเจริญก้าวหน้าทางการพิมพ์ ช่วยให้สามารถผลิตนิตยสารออกมาได้ในเวลาอันสั้น สามารถนำออกสู่ตลาดได้ทันความต้องการ ทำให้

นิตยสารมีขนาด รูปเล่ม สีสันและภาพประกอบที่สวยงาม สามารถดึงดูดผู้อ่านให้สนใจหยิบขึ้นมา พลิกดูเนื้อหาสาระข้างในก่อนที่จะซื้อ

ความสนใจของคนที่ยกออกเป็นกลุ่ม ทำให้นิตยสารเกิดขึ้นตามความสนใจ เป็นไปในลักษณะที่นิตยสารจะถูกสร้างขึ้นมาจากกลุ่มเป้าหมายกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ตามประเภทเนื้อหาของนิตยสาร เช่น เมื่อเอ่ยถึงนิตยสารการแพทย์ ผู้อ่านก็รู้ว่าเนื้อหาภายในเล่มเป็นเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย การรักษาพยาบาลคนป่วย ถ้าเป็นนิตยสารแบบมินตัน ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับวงการแบบมินตัน การตีแบดให้แก่นั้นจะอย่างไร เป็นต้น

แนวความคิดเรื่องครอบครัว

ครอบครัว เป็นคำที่มีผู้ให้นิยามไว้ด้วยกันหลายความหมาย (อ้างถึงในพรพนี จิตไพศาล วัฒนา, 2540) ดังนี้

Hoebel (1966) ได้ให้คำจำกัดความว่า "ครอบครัว เป็นกลุ่มอันประกอบด้วยคู่สมรสและบุตรของพวกเขา"

Carol Ember และ Melvin Ember (1977) ให้คำจำกัดความของว่า "ครอบครัว เป็นหน่วยสังคมซึ่งอย่างน้อยที่สุดจะประกอบด้วย คู่สมรสคู่หนึ่ง และบุตรของคู่สมรสนั้น"

Murdock (1949) ให้คำจำกัดความว่า "ครอบครัว คือกลุ่มสังคมซึ่งมีลักษณะสำคัญอันจะประกอบไปด้วยการมีที่อยู่อาศัยร่วมกัน การร่วมมือทางเศรษฐกิจ และการทำหน้าที่ผลิตชาติพันธุ์มนุษย์"

สำหรับประเภทของครอบครัว ที่พบอยู่ในปัจจุบันมีด้วยกัน 2 ลักษณะ ดังที่ Murdock ได้แบ่งประเภทของครอบครัวไว้ดังนี้ (สุพัตรา สุภาพ, 2522)

1. ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วย สามี ภรรยา และลูก ซึ่งอาจเป็นบุตรบุญธรรมก็ได้ เป็นครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดที่สุด ซึ่งสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในสังคมปัจจุบัน

2. ครอบครัวขยาย (Extended Family) เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วย ครอบครัวเดี่ยวและญาติพี่น้อง เช่น ปู่ย่า ลุงป้า น้าอา เป็นต้น อาจจะอยู่ภายใต้หลังคาเดียวกัน หรือเขตบ้านเดียวกัน โดยอาจจะปลูกอยู่ใกล้เคียงกันก็ได้

แต่ไม่ว่าครอบครัวจะเป็นรูปแบบหรือลักษณะใดก็ตาม ครอบครัวจะมีวงจรการหมุนเวียนที่เปลี่ยนรูปแบบไปตามกาลเวลา ซึ่งเราเรียกว่า "วัฏจักรของครอบครัว" (Family Life Cycle) โดยเริ่มต้นด้วยการแต่งงานของชายและหญิง จนกระทั่งคู่แต่งงานนั้นสิ้นชีวิตลง ในแต่ละช่วงของการดำเนินชีวิต ก็จะมีกิจกรรมต่างๆ ที่คล้ายคลึงกัน อาจจะแตกต่างกันบ้างตามลักษณะโครงสร้างของสมาชิกในครอบครัว โดยทั่วไปแล้วก็จะมีกิจกรรมการเกิด การเข้าศึกษาเล่าเรียน เจริญเติบโตเข้าสู่วุฒิภาวะ และเข้าสู่วัยชราหรือปัจฉิมวัยในที่สุด

ครอบครัวในโลกนี้อาจแบ่งได้จากครอบครัวเดียว ไปจนถึงครอบครัวขยาย จากครอบครัวโบราณไปจนถึงครอบครัวสมัยใหม่ แต่ครอบครัวทุกรูปแบบจะมีการพัฒนาความสัมพันธ์พื้นฐาน 4 ประการเหมือนกันคือ (Queen S. A. & Habensten, R. W. 1969 p. 10 อ้างถึงใน พรทิพย์ ศิริวรรณบุศย์)

1. ในทุกครอบครัวความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก จะพัฒนาอย่างแน่นแฟ้นอย่างน้อยเมื่อวัยเยาว์

2. ครอบครัวส่วนมากมักมีชายเป็นหัวหน้าครอบครัว และครอบครัวแบบสามีภรรยาคู่เดียว (Monogamy) เป็นครอบครัวที่ได้รับการยอมรับมาก เพราะมีภาระจากครอบครัวน้อยกว่าครอบครัวแบบอื่น

3. ครอบครัวทุกชนิดมีหน้าที่หลัก 4 ประการ ที่ต้องรับผิดชอบร่วมกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว คือ สร้างสรรค์ (Procreation) บุคลิก (Orientation) แบ่งปันหน้าที่ (Division of Labor) และมอบหมายบทบาทฐานะ (Status - giving)

4. ในทุกระบบครอบครัว การพัฒนาครอบครัวมีขั้นตอนและเป็นระบบ

แม้ว่าครอบครัวจะมีวิวัฒนาการหลายรูปแบบ แต่ครอบครัวก็ถือเป็นสถาบันทางสังคม สถาบันแรกของมนุษย์ และที่สำคัญคือ ครอบครัวทุกรูปแบบล้วนแต่มีความสำคัญเหมือนกันต่อสมาชิก ในประเด็นหลักต่อไปนี้

1. ความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก ซึ่งปรากฏในทุกลักษณะของครอบครัว อย่างน้อยที่สุดเมื่อเด็กอยู่ในวัยทารก

2. ความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา ถ้าความสัมพันธ์ดี ครอบครัวก็จะมั่นคง และสร้างสรรค์ สมาชิกในครอบครัวก็จะพัฒนาไปสู่ความสำเร็จในชีวิต

3. ความสำคัญในการให้บทเรียนในการต่อสู้ชีวิต บทบาททางเพศทั้งชายและหญิง ค่านิยม ทัศนคติในการประกอบอาชีพ และสุนทรียภาพแห่งชีวิต

นอกจากนี้การที่ครอบครัวจะมีความมั่นคง และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุขนั้น ครอบครัวจะต้องทำหน้าที่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (พรทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, 2538)

1. หน้าที่ทางเศรษฐกิจ นับเป็นอีกหน้าที่หนึ่งที่มีความสำคัญ บุคคลในครอบครัวที่อยู่ในวัยทำงาน ต้องทำหน้าที่นี้ เนื่องจากปัจจัยทางเศรษฐกิจไม่ว่าจะอยู่ในรูปของตัวเงิน หรือสิ่งของ เป็นปัจจัยที่จะสนองความต้องการของบุคคล ทั้งนี้เพื่อแลกเปลี่ยนให้ได้มาซึ่งปัจจัย 4 อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และเพื่อความต้องการความมั่นคงทางจิตใจ ความรู้สึกว่ามีคนรัก ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้สมาชิกในครอบครัวจะเป็นผู้สนองตอบนั่นเอง

ในปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป หน้าที่นี้จึงไม่ได้เป็นของหัวหน้าครอบครัวเท่านั้น แม่บ้านก็จะต้องออกทำงานนอกบ้านกันเป็นส่วนใหญ่ เพื่อช่วยหารายได้มาสำหรับการดำรงชีวิตในครอบครัว

2. หน้าที่ในการให้การศึกษา ครอบครัวถือเป็นโรงเรียนแห่งแรกของมนุษย์ และพ่อแม่ก็ถือเป็นครูคนแรกของลูก เริ่มจากการติดตามสังเกตพฤติกรรมของลูก การพยายามหัดให้ลูกคลาน ยืน เดิน พูด ให้รู้จักระมัดระวังอันตราย และเป็นตัวแทนวัฒนธรรมที่จะถ่ายทอดขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ฯลฯ ตลอดจนการจัดให้ลูกได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน ถือเป็นกาปูพื้นฐานการดำรงชีวิตให้แก่สมาชิกในครอบครัว ที่จะทำให้สมาชิกในครอบครัวสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

3. หน้าที่ในการปกป้องสวัสดิภาพ อาจถือได้ว่าเป็นหน้าที่ที่สำคัญที่สุดของครอบครัว นับตั้งแต่บุคคล 2 คนตัดสินใจที่จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน เริ่มจากการจัดหาปัจจัย 4 ที่เหมาะสม เมื่อมีสมาชิกใหม่เกิดขึ้น สมาชิกใหม่ก็จะต้องได้รับการดูแลให้ปลอดภัยนับตั้งแต่ตั้งครรภ์ บิดามารดาจะกำหนดกิจกรรมและปัจจัยต่างๆ ที่จะสร้างครอบครัวให้เป็นบ้าน มีการระแวงระวังให้สมาชิกในครอบครัว ได้รับสิ่งที่ต้องการทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ทำให้สมาชิกได้รับการตอบ

สนองต่อความรู้สึกปลอดภัย มันคง ได้รับความรัก ความรู้สึกว่าคุณเป็นที่ต้องการ และยอมรับนับถือของบุคคลอื่นในครอบครัว

4. หน้าที่ในการสนทนา ในการดำเนินชีวิตประจำวัน มักจะเกิดความเครียดขึ้น ทำให้ต้องมีการผ่อนคลายความเครียดในรูปของสนทนา การทำได้หลายรูปแบบตามความรู้ เพศวัย ค่านิยม ฯลฯ เช่น อ่านหนังสือ ฟังเพลง เล่นกีฬา ท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งการผ่อนคลายนี้จะทำให้บุคคลมีสุขภาพจิตที่ดี มีสภาพแวดล้อมที่ดี ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างในครอบครัว

5. หน้าที่ทางศาสนา โดยทั่วไป แล้วศาสนาคือสิ่งที่เป็นนามธรรม หลักของศาสนาอาจแตกต่างกันในวิธีปฏิบัติ ไม่ว่าจะครอบครัวนั้นๆ จะนับถือศาสนาใด แต่หลักที่เหมือนกันของทุกศาสนา คือ การสอนให้ทำความดี ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน และผลของการอยู่ในกรอบของศาสนา จะทำให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข ซึ่งครอบครัวจะเข้ามาทำหน้าที่ในการปลูกฝังคุณธรรมต่างๆ ให้กับสมาชิกในครอบครัว

6. หน้าที่ในการให้ความรัก ความรักที่ถูกได้รับจากพ่อแม่ พ่อแม่ได้รับจากลูก พี่น้อง และสมาชิกมีความรักใคร่ผูกพัน จะเป็นปัจจัยเชื่อมโยงสมาชิกทุกคนในครอบครัว ให้รักใคร่ผูกพัน และมีจิตใจที่จะปกป้องอันตราย หรือสิ่งที่จะกระทบกระเทือนต่อสวัสดิภาพทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กที่ได้รับการรักและกำลังใจจากครอบครัว จะทำให้เด็กมีพัฒนาการก้าวหน้า มีความสุข และมีความเชื่อมั่นในตนเอง

7. หน้าที่ทางชีววิทยา ครอบครัวมีหน้าที่ในการให้กำเนิดบุตร ซึ่งถือเป็นหน้าที่ที่ไม่มีสถาบันใดในสังคมสามารถทดแทนได้ ซึ่งการสืบทอดเผ่าพันธุ์นี้ ถือเป็นกระบวนการตอบสนองที่เป็นไปโดยธรรมชาติ นอกเหนือจากความต้องการด้านกายภาพในด้านอื่นๆ เช่น อาหาร อากาศ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค

อย่างไรก็ตาม ถ้าจะพิจารณาให้ละเอียดลึกซึ้งลงไปถึง หน้าที่ของครอบครัวที่แท้จริง ก็คงจะต้องเข้าใจถึงบทบาทและหน้าที่ของพ่อและแม่ ซึ่งนับว่าเป็นบุคคลที่เป็นแกนสำคัญของครอบครัว เพราะเป็นผู้ที่สร้างครอบครัวขึ้น ทั้งพ่อและแม่จะมีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญไม่ยิ่ง

หย่อนไปกว่ากัน แต่จะมีความแตกต่างกันบ้างในบางหน้าที่ ดังนี้ (คณะอนุกรรมการด้านครอบครัว สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2539 : 219)

บทบาทและหน้าที่ของพ่อบ้านที่มีต่อครอบครัว

1. ให้ความคุ้มครองปกป้องครอบครัว โดยธรรมชาติผู้ชายถูกสร้างมาให้เข้มแข็งทางด้านร่างกายมากกว่าผู้หญิง พ่อบ้านจึงต้องทำหน้าที่เป็นเสาเอกค้ำชูบ้าน ให้เกิดความมั่นคง
2. ให้การคำจุนเกื้อหนุนเศรษฐกิจ โดยทั่วไปแล้วรายได้หลักของครอบครัวจะมาจากพ่อบ้าน แม้ว่าบางครอบครัวแม่บ้านจะมีรายได้มากกว่า แต่ก็ไม่ถือเป็นข้ออ้างให้พ่อบ้านไม่ต้องคำจุนครอบครัว เพราะหน้าที่นี้จะสร้างความภาคภูมิใจในตัวพ่อบ้าน และสร้างทัศนคติที่ดีของสมาชิกในครอบครัวต่อพ่อบ้าน
3. เป็นที่พึ่งที่ปรึกษาในยามต้องการ พ่อบ้านควรให้ความช่วยเหลือสมาชิกในครอบครัว ในกิจการต่างๆ ที่มีความจำเป็น เช่น พาไปหาหมอเมื่อเจ็บป่วย รับฟังความทุกข์ ตลอดจนให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ ฯลฯ
4. ให้ความรักความอบอุ่นแก่ครอบครัว พ่อบ้านควรดูแลเอาใจใส่สมาชิกในครอบครัว ด้วยความรักและเอื้ออาทร มีความจริงใจ เสียสละ สามารถร่วมทุกข์ร่วมสุขได้ และตอบสนองความต้องการของสมาชิกในครอบครัวได้อย่างเหมาะสม
5. เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูก พ่อบ้านที่ดีควรสร้างศรัทธาให้แก่ลูก ทำให้เกิดการเลียนแบบ และรับเอาค่านิยมที่ดี ตลอดจนคุณธรรมต่างๆ ไว้ในบุคลิกภาพ เป็นรากฐานของการพัฒนาการที่ดีตั้งแต่ต้น ทำให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีกับคนอื่น ๆ ในสังคมได้ มีเจตคติที่ดีต่อชีวิต และมองโลกในแง่ดี มีความมั่นคงในจิตใจ ไม่หวั่นไหวเมื่อมีเหตุการณ์มากกระทบ ถือเป็น การสร้างพื้นฐานของสุขภาพจิตที่ดีตั้งแต่วัยเด็ก
6. ให้เกียรติและเคารพในสิทธิของสมาชิกในครอบครัว พ่อบ้านควรให้เกียรติและยกย่องแม่บ้าน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่ทำในสิ่งที่เป็นการทรยศคดโกง ไม่บีบบังคับให้สมาชิกในครอบครัวต้องทำตามใจตน โดยที่เขาไม่ต้องการ ควรให้สิทธิเสรีภาพในการตัดสินใจ และเลือกทางเดินชีวิตที่เห็นว่าเหมาะสม หากไม่เห็นด้วยก็ควรชี้แจง และแสดงผลเพื่อให้ค่อยๆ ตาม

สำหรับบทบาทของผู้เป็นแม่ คงไม่ได้หยุดอยู่เพียงการให้กำเนิดบุตรเท่านั้น แต่ยังมีหน้าที่อีกหลายอย่างในการทรงให้ครอบครัวดำเนินไปอย่างมีความสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนไป แม่ต้องทำงานนอกบ้าน เพื่อช่วยเหลือจุนเจือครอบครัวทางเศรษฐกิจ แต่ในขณะเดียวกันแม่เองก็ต้องรับบทบาทในการเลี้ยงดูลูกด้วย ถ้าจะพิจารณาถึงบทบาทและหน้าที่ของแม่แล้ว พอจะประมวลเป็นลำดับดังนี้

1. แม่คือผู้สร้างการมีส่วนร่วมในครอบครัว ครอบครัวจะอยู่เย็นเป็นสุข ถ้าสมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของครอบครัว เช่น งานบ้าน ถือเป็นภาระที่สมาชิกในครอบครัวทุกคนต้องมีส่วนร่วมช่วยกัน ไม่ถือเป็นหน้าที่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งการมีส่วนร่วมนี้จะต้องเกิดจากความพอใจของกันและกัน โดยแม่จะต้องเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมดังกล่าว

2. แม่คือผู้ป้องกันความแตกแยกของครอบครัว ความสุขของครอบครัวเกิดจาก แม่เป็นผู้รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา ไม่เอาแต่ใจตนเอง แก้ปัญหาด้วยเหตุผล

3. แม่คือผู้สร้างสถานความผูกพันของครอบครัว ในกรณีที่เป็นครอบครัวที่อยู่ร่วมกับญาติ แม่ต้องอดทนและปรับตัวให้เข้ากับญาติให้ได้ เพื่อแสดงความเป็นแบบอย่างที่ดีของการอยู่ร่วมกันแก่ลูก

จะเห็นได้ว่าทั้งพ่อและแม่มีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญมากพอๆ กัน ในครอบครัว แต่สังคมให้การยอมรับสตรีในฐานะของความเป็นแม่ และให้ความสำคัญกับแม่ในฐานะของผู้โอบอุ้มและประสานรอยร้าวครอบครัว บรรยากาศแห่งสุขภาพจิตในครอบครัวจะถูกสร้างเสริมโดยแม่ ซึ่งความเป็นแม่เป็นสัญชาตญาณของผู้หญิงที่ติดมาโดยกำเนิด แต่การเลียนแบบและการเรียนรู้จากสังคม จะช่วยให้แม่มีความเป็นแม่สูงขึ้น หากแม่มาจากสิ่งแวดล้อมที่ดี เคยเห็นตัวอย่างแม่ที่ถูกต้องและควรปฏิบัติ เมื่อมาเป็นแม่จะทำให้เป็นแม่ที่ดีได้

แนวคิดเกี่ยวกับการสังคมประภิต (Socialization)

คำว่า "การสังคมประภิต" มีผู้เรียกใช้ในภาษาไทยแตกต่างกันออกไป เช่น การขัดเกลาทางสังคม การเรียนรู้ทางสังคม การสังคมกรรม เป็นต้น ซึ่งได้มีผู้ให้ความหมายของคำนี้ไว้ต่างกััน ดังนี้

ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ (2520) ให้ความหมายว่า "การสังคมประกิต คือการให้การเรียนรู้แบบแผนความประพฤติ ความเชื่อ และบรรทัดฐานของสังคมที่เด็ก ๆ นั้นจะเข้ามามีส่วนร่วมเป็นสมาชิก" การเรียนรู้แบบนี้ นอกจากจะทำให้สมาชิกใหม่คือ เด็กได้เรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมแล้ว ยังเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่ง ให้สืบทอดไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งอีกด้วย

อเล็กซ์ ทิโอ (Alex Thio, 1986) ได้กล่าวไว้ว่า "การสังคมประกิต คือกระบวนการที่สังคมถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่บุคคล เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม การสังคมประกิตจะทำให้เด็กได้กลายมาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยการพัฒนาบุคลิกภาพ ทัศนคติ ตลอดจนพฤติกรรมต่างๆ ของเขา"

สุพัตรา สุภาพ (2531) ให้ความหมายว่า "การสังคมประกิต เป็นกระบวนการทั้งทางตรง และทางอ้อมของมนุษย์ในสังคมหนึ่งๆ เพื่อที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพของตนเองด้วย โดยที่กระบวนการทางตรงเป็นการสอนหรือบอกกันโดยตรง เช่น พ่อแม่สอนลูก ครูสอนนักเรียน เพื่อนบอกเพื่อน ฯลฯ และกระบวนการทางอ้อมเป็นการเรียนรู้โดยอาศัยการสังเกตและการเลียนแบบ"

ลำดับขั้นตอนของสังคมประกิต

ลำดับขั้นต่างๆ ของสังคมประกิตก็คือ วัยต่างๆ กระบวนการสังคมประกิตในแต่ละวัยย่อมแตกต่างกันออกไป และลักษณะเฉพาะกระบวนการสังคมประกิต ไม่มีจุดขึ้นหรือหยุดลง ยังมีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา และมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา กระบวนการสังคมประกิตแบ่งได้เป็น 5 ขั้นกว้างๆ คือ (ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, 2520)

ขั้นที่ 1 เป็นขั้นแรกของชีวิตนับแต่แรกเกิด วัยนี้การเรียนรู้เป็นไปอย่างง่าย ๆ เพื่ออาหารและการดูแลรักษาเท่านั้น และเด็กจะมีความสัมพันธ์กับแม่หรือคนเลี้ยงเท่านั้น

ขั้นที่ 2 จะมีช่วงเวลาอยู่ระหว่าง 1 - 3 ปี เด็กเริ่มขยายความสัมพันธ์จากมารดาไปยังคนอื่น ๆ ในสังคมด้วย เช่น บิดา หรือญาติ พี่น้อง ในขั้นนี้นอกจากเด็กจะต้องการการเรียนรู้เพื่ออาหารและการดูแลรักษาแล้ว เด็กยังต้องการความรักจากผู้คนรอบข้าง และเรียนรู้ที่จะแสดงความรักตอบด้วย นอกจากนี้เด็กจะถูกสอนให้ช่วยเหลือตัวเองมากขึ้นด้วย

ขั้นที่ 3 ช่วงนี้เด็กจะเรียนรู้เกี่ยวกับบทบาทของตนเองมากขึ้น โดยสังคมจะเป็นผู้กำหนดและชี้แนะให้ โดยเฉพาะบทบาทในฐานะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย การเรียนรู้ในช่วงวัยนี้จะอยู่ประมาณ 4 - 13 ปี

ขั้นที่ 4 เป็นขั้นของวัยรุ่น เป็นวัยที่เด็กเริ่มหันหน้าออกสังคมวงกว้างมากขึ้น เริ่มให้ความสำคัญกับครอบครัวน้อยลง การเรียนรู้ในสังคมจะเรียนรู้จากกลุ่มคนนอกครอบครัว โดยเฉพาะกลุ่มเพื่อน เด็กจะขาดความอดทนต่อข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ ต้องการความเป็นอิสระอย่างมาก เด็กวัยนี้อาศัยกลุ่มเพื่อนเป็นสถาบันเรียนรู้ที่สำคัญ

ขั้นที่ 5 ขั้นของความเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากวัยเด็กทั้ง 4 ขั้น กระบวนการสังคมประภัตนั้น เกิดในหมู่ผู้ใหญ่ได้ง่ายกว่าในวัยเด็ก เพราะผู้ใหญ่สามารถพูดกันได้ง่ายกว่า โดยเฉพาะในเรื่องที่ไม่ห่างไปจากความสนใจเดิมของคนที่มีอยู่ แต่ถ้าสิ่งที่เรียนรู้เป็นเรื่องยาก หรือซับซ้อนเกินกว่าความเคยชิน การเรียนรู้ก็จะดำเนินไปได้ยาก

ตัวแทนการสังคมประภัต

ตัวแทนการสังคมประภัตมีอยู่ 6 กลุ่ม ซึ่งกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ก็คือ สถาบันต่างๆ ที่บุคคลเข้าไปเป็นสมาชิกนั่นเอง (สุพัตรา สุภาพ, 2531) คือ

1. **ครอบครัว** เป็นสถาบันพื้นฐานที่ขัดเกลามนุษย์ ให้รู้อะไรควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ หรืออะไรถูก อะไรผิด ถือเป็นสถาบันที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพอย่างลึกซึ้ง และมีอิทธิพลต่ออารมณ์ ทัศนคติ และความประพฤติของเด็กเป็นอย่างยิ่ง การสังคมประภัตของครอบครัวนี้ จะทำได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

2. **กลุ่มเพื่อน** เป็นกลุ่มที่มีอายุระดับใกล้เคียงกัน โดยอาจจะรวมกันเป็นกลุ่มเพื่อนธรรมดาจนถึงชมรม หรือสมาคม กลุ่มเพื่อนเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติของวัยรุ่นเป็นอย่างยิ่ง เพราะเด็กวัยนี้มีแนวโน้มต้องการอยู่ร่วมกับเพื่อน ที่มีรสนิยมใกล้เคียงกัน ไม่ว่าจะในด้านความคิด การแต่งกาย หรือแบบของการแสดงออก เพื่อให้เพื่อนยอมรับตนเป็นสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่ม

3. **โรงเรียน** ครูมีอิทธิพลและมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็ก เพราะเด็กสมัยใหม่มักใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียนเป็นระยะเวลายาวนาน โดยเฉพาะลูกหลานของชนชั้นกลาง ซึ่งนิยมให้

ถูกศึกษาเล่าเรียนในระดับสูงขึ้นไปเรื่อยๆ โรงเรียนมีโอกาสหล่อหลอมทัศนคตินิสัยใจคอของเด็กได้ไม่ยาก เนื่องจากเด็กต้องศึกษาเล่าเรียนหลายปีในแต่ละระดับ ทำให้เด็กได้รับคุณค่าและความรู้บางอย่างทั้งแบบรู้ตัวและไม่รู้ตัว

4. กลุ่มอาชีพ เป็นกลุ่มอาชีพต่างๆ ในสังคมซึ่งแต่ละกลุ่มอาชีพ จะมีคุณค่าหรือระเบียบกฎเกณฑ์ไปตามอาชีพนั้นๆ

5. ตัวแทนทางศาสนา เป็นตัวแทนที่ขัดเกลาคณ หรือแนะแนวทางให้คนยึดเหนี่ยวจิตใจ เพื่อเป็นเป้าหมายในการกระทำ สำหรับบุคคลที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับศาสนาอย่างใกล้ชิด ศาสนาก็มีอิทธิพลอยู่ไม่น้อย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ออกมาในรูปแบบธรรมเนียมประเพณี มารยาท ฯลฯ ที่ปฏิบัติกันอยู่โดยทั่วไป

6. สื่อมวลชน มีส่วนในการสังคมประกิตทางสังคมแก่มนุษย์ในด้านต่างๆ ตั้งแต่ความคิด ความเชื่อ แบบของความประพฤติ อิทธิพลของสื่อมวลชนนี้จะมีมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล ภูมิหลังของครอบครัว ว่าได้สอนลูกให้รู้จักเหตุผล หรือเลือกเพื่อนข่าวสารต่างๆ ได้มากน้อยเพียงใด หรือขึ้นอยู่กับเจตคติของแต่ละบุคคลต่อสิ่งที่ตนได้รับ

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงสถาบันต่างๆ ที่มีบทบาทในกระบวนการสังคมประกิต จะพบว่าครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานสถาบันแรกของสังคม ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดค่านิยมและวัฒนธรรมแก่สมาชิกของครอบครัว ตลอดจนกล่อมเกลากฎติกรรมหรือนุคลิกภาพ ให้เป็นไปตามบทบาทและความคาดหวังของสังคม ทั้งทางตรงและทางอ้อม สำหรับทางตรงนี้ได้แก่ การอบรมสั่งสอนด้วยวาจา หรือการกระทำที่ทำให้เด็กรู้ว่า สิ่งใดถูกต้องเหมาะสม ส่วนทางอ้อมได้แก่ แบบอย่างของการกระทำ และการแสดงออกทางอารมณ์ของสมาชิกในครอบครัว ที่เด็กเห็นจากพ่อแม่ พี่น้อง เป็นต้น

นอกจากนี้ครอบครัวยังเป็นสถาบันที่มีอิทธิพลมากในกระบวนการสังคมประกิต เนื่องจากพ่อแม่ต้องทำหน้าที่ตีความหมายของข้อความสอนของกลุ่มอื่นๆ หรือคอยส่งเสริมหรือควบคุมว่าลูกควรจะคบหาสมาคมกับผู้ใดบ้าง จึงเห็นได้ว่าสถาบันครอบครัวมีบทบาทสำคัญยิ่งในการที่จะทำให้มนุษย์เป็น "คน" ที่สมบูรณ์ จนอาจกล่าวได้ว่า "บ้านเป็นศูนย์กลางของการขัดเกลาทางสังคม โดยมีบิดามารดาเป็นสื่อกลางของการเรียนรู้"

ทฤษฎีการเลือกและการแสวงหาข่าวสาร (Selectivity in communication)

วิลเบอร์ ชรามม์ (Wilbur Schramm, 1973) กล่าวถึงหลักทั่วไปของการเลือกรับข่าวสาร บุคคลย่อมเลือกสื่อที่ใช้ความพยายามน้อยที่สุด (Least Effort) และได้ประโยชน์ตอบแทนมากที่สุด (Promise of Reward) ซึ่งอยู่ในรูปของสูตรการเลือกรับข่าวสาร ดังนี้

$$\text{การเลือกรับข่าวสาร} = \frac{\text{สิ่งตอบแทนที่คาดหวัง}}{\text{ความพยายามที่ต้องใช้}}$$

จากสูตรดังกล่าวจะเห็นได้ว่า บุคคลมีแนวโน้มที่จะเลือกใช้สื่อที่ใช้ความพยายามน้อยที่สุด เช่น ข่าวสารต่างๆ ที่อยู่ใกล้ตัว สามารถเลือกรับได้ง่าย และมีข่าวสารข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ในการเลือกนั้นอาจมีสาเหตุอื่นๆ อีก เช่น ประสบการณ์ที่แตกต่างกัน ความสามารถในการประเมินสาระประโยชน์ของข่าวสาร สถานภาพ ตลอดจนสภาวะทางสังคมและจิตใจของแต่ละคนด้วย

โดยปกติแล้วคนเรามักมีนิสัยชอบเลือก ไม่ว่าจะ เป็นความคิด หรือการกระทำ จะ เป็นไปตามความต้องการของตนเป็นหลัก ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์ต่างๆ ในชีวิต ในการสื่อสารก็เช่นเดียวกัน ข่าวสารที่ส่งไหลผ่านเข้าไปถึงบุคคล จากช่องทางต่างๆ นั้น มักจะถูกคัดเลือกลงอยู่ตลอดเวลา ข่าวสารที่น่าสนใจ มีประโยชน์ และสอดคล้องกับความคิดของผู้รับสาร จะเป็นข่าวสารที่ก่อให้เกิดความสำเร็จในการสื่อสาร

ผู้ส่งสารจึงควรเข้าใจถึงกระบวนการเลือกในการรับข่าวสาร ตามความรู้สึก และความต้องการของผู้รับสาร ซึ่งประกอบด้วย 4 ลักษณะ ซึ่งแต่ละลักษณะจะมีความเกี่ยวข้องกันดังนี้ (Michael Burgoon, 1974 : 153 - 154 อ้างถึงในปรมะ สตะเวทิน, 2538)

1. การเลือกเปิดรับ (selective exposure) เป็นการเลือกเปิดรับสื่อและข่าวสาร ตามความพอใจ ซึ่งมักจะเลือกรับหรือเลือกใช้สารจากแหล่งที่เสนอ ความคิดและทัศนคติที่สอดคล้องกับตนเอง เพราะโดยธรรมชาติแล้ว คนเรามีความต้องการที่จะปกป้อง รักษา และส่งเสริมความเป็นตัวของตัวเอง (self - concept)

2. การเลือกสนใจข่าวสาร (selective attention) เป็นการเลือกสนใจข่าวสารอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ตรงกับความต้องการของตนเอง มักจะหลีกเลี่ยงสารที่ขัดแย้งกับทัศนคติและความเชื่อดั้งเดิม

3. การเลือกรับรู้ และการเลือกตีความ (selective perception and interpretation) เป็นการเลือกให้ความหมายกับข่าวสารที่ตรงกับทัศนคติ ความต้องการ และประสบการณ์เดิมของตนเอง

4. การเลือกจดจำ (selective retention) เป็นการเลือกจำเฉพาะบางสิ่งบางอย่าง ที่สอดคล้องหรือสนับสนุนความคิดเห็นของตนเอง ซึ่งการเลือกจดจำเนื้อหาของสารที่เราได้รับ ถือเป็น การเสริมทัศนคติ หรือความเชื่อดั้งเดิมให้มีความมั่นคง และเปลี่ยนแปลงได้ยากขึ้น

พฤติกรรมการเลือกรับข่าวสาร ยังมีองค์ประกอบที่มีบทบาทต่อกระบวนการเลือกสารของมนุษย์อีก ได้แก่ (Wilbur Schramm 1973 : 121 - 122 อ้างถึงในกรองทิพย์ จันแยม 2538)

1. ประสบการณ์ทำให้ผู้รับสารแสวงหาข่าวสารแตกต่างกัน
2. ผู้รับสารจะประเมินประโยชน์ที่ได้รับจากสาร เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ใดวัตถุประสงค์หนึ่งของตนเอง
3. ภูมิหลังที่แตกต่างกัน ทำให้มีความสนใจต่างกันไป
4. การศึกษาและสภาพแวดล้อม ทำให้พฤติกรรมการเลือกรับสื่อและสารแตกต่างกัน

ชาร์ลส์ แอตคิน (Charles Atkin, 1973) กล่าวว่า บุคคลจะเลือกรับข่าวสารใด จากสื่อมวลชนนั้น ขึ้นอยู่กับการคาดคะเนเปรียบเทียบ ระหว่างผลรางวัลตอบแทน (reward value) กับการลงทุนลงแรง (expenditures) และพันธะผูกพัน (liabilities) ที่จะตามมา ถ้าผลตอบแทนหรือผลประโยชน์ที่จะได้รับสูงกว่าการลงทุนลงแรง หรือการต้องใช้ความพยายามที่จะรับรู้ หรือทำความเข้าใจแล้ว บุคคลย่อมแสวงหาข่าวสารนั้น (information seeking) แต่ถ้าผลประโยชน์ที่ได้รับน้อยกว่าการลงทุนลงแรง บุคคลก็อาจจะเฉยเมยต่อข่าวสารนั้น (information ignoring)

ในกรณีที่บุคคลเห็นว่า การรับข่าวสารนั้นจะก่อให้เกิดพันธะผูกพัน เช่น ทำให้เกิดความไม่พอใจ หรือไม่สบายใจ ก็อาจจะใช้วิธีหลีกเลี่ยง หรือไม่รับข่าวสารนั้น (information

avoidance) แต่ถ้าหากว่า ความพยายามที่จะหลีกเลี่ยง หรือไม่รับข่าวสารนั้น ต้องลงทุนลงแรง มากกว่าการรับข่าวสารนั้น บุคคลก็อาจจะต้องยอมรับข่าวสารนั้นทั้งๆ ที่ไม่เต็มใจ (information yielding)

ไฟรด์สัน (Friedson) ไรเลย์ (Riley) และฟลาวเวอร์แมน (Flowerman) มีความเห็นว่างบเร่งใจที่ต้องการเป็นที่ยอมรับของสมาชิกภายในสังคม จะเป็นสิ่งที่ช่วยกำหนดความสนใจ ในการเปิดรับข่าวสารจากสื่อต่างๆ เพื่อสนองความต้องการของตน ปรากฏการณ์นี้ เมอร์ตัน (Merton) ไรท์ (Wright) และวอปเปลส (Waples) เรียกว่า พฤติกรรมในการแสวงหาข่าวสาร หมายถึง ผู้รับข่าวสารจะเลือกรับข่าวสารจากสื่อใดๆ นั้น จะเป็นไปตามบทบาทและสถานภาพ ในสังคมของผู้รับสาร และเหตุผลในการรับข่าวสาร ก็เพื่อนำไปเป็นหัวข้อในการสนทนา ซึ่งจะทำให้ผู้รับสารรู้สึกว่าคุณเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (อ้างถึงใน ยุบล เบญจรงค์กิจ, 2534)

สรุปได้ว่า ในการเลือกรับสื่อและข่าวสารของผู้รับสาร ส่วนหนึ่งนั้นผู้รับข่าวสารมักจะเลือกและแสวงหาข่าวสาร ที่มาสนับสนุนทัศนคติ หรือความคิดและความเข้าใจที่มีอยู่ก่อน (Preconception) แล้ว รวมทั้งอคติของตนเองอย่างไม่รู้ตัวเสมอ เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้รับข่าวสาร จึงแสวงหาข่าวสารที่สอดคล้องกับ ท่าทีทางจิตใจที่มีอยู่ก่อนแล้ว (Predisposition) ข่าวสารที่แสวงหาจึงไม่ขัดแย้งกับความเชื่อของตน นอกจากนี้ยังเป็นการแสวงหา เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ทางอื่นๆ เช่น เพื่อให้มีความรู้ ใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจแก้ปัญหา รวมทั้งเพื่อสนองความสนใจส่วนบุคคล และเพื่อความบันเทิงด้วย การที่บุคคลใดจะตัดสินใจแสวงหาข่าวสาร หรือเฉยเมยต่อข่าวสาร ก็ขึ้นอยู่กับการประเมินเปรียบเทียบถึง ความพยายามที่จะใช้ และผลตอบแทนในการที่จะรับข่าวสารใดๆ ด้วย

ทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจ (The Uses and Gratification Theory)

แนวความคิดเรื่องการใช้ประโยชน์ และการได้รับความพึงพอใจจากสื่อมวลชน เป็นการเน้นความสำคัญของกลุ่มผู้รับสาร ในฐานะผู้ทำการสื่อสาร ไม่ได้เป็นเพียงผู้รับเอาอิทธิพลจากสื่อมวลชนเท่านั้น คือ ผู้รับสารเป็นผู้เลือกใช้สื่อประเภทต่างๆ และเลือกรับเนื้อหาของข่าวสาร เพื่อสนองความต้องการของตนเอง การศึกษาในแนวนี้จึงเป็นการศึกษาที่เน้น ในด้านการศึกษาผู้รับสาร (Audience Analysis) เนื่องจากผู้รับสารเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญ ของกระบวนการสื่อสารของมนุษย์ เพราะการสื่อสารจะสัมฤทธิ์ผลเพียงใด ขึ้นอยู่กับการใช้ที่ผู้รับสารสามารถ

รับสาร และเข้าใจสารนั้นได้มากน้อยเพียงใด ดังนั้นการส่งข่าวสารอย่างมีประสิทธิภาพ จะต้องคำนึงถึง ปัจจัยหลายประการที่เกี่ยวข้องกับผู้รับสาร ได้แก่

1. ความต้องการของผู้รับสาร โดยทั่วไปแล้ว ในการรับข่าวสารของแต่ละบุคคลนั้น จะ เป็นไปเพื่อสนองความต้องการของตน ประกอบด้วย

- 1.1 ต้องการข่าวสารที่เป็นประโยชน์กับตน
- 1.2 ต้องการข่าวสารที่สอดคล้องกับความเชื่อ ทศนคติ และค่านิยมของตน
- 1.3 ต้องการประสบการณ์ใหม่
- 1.4 ต้องการความสะดวกและรวดเร็วในการรับสาร

2. ความแตกต่างของผู้รับสาร ผู้รับข่าวสารแต่ละคนจะมีลักษณะที่แตกต่างกัน ใน หลายๆ ด้าน ได้แก่ วัย เพศ การศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม

3. ความตั้งใจและประสบการณ์เดิม ในขณะที่มีความตั้งใจจะช่วยให้บุคคลรับรู้ข่าวสาร ได้ดีกว่า ดังคำกล่าวที่ว่า เราเห็นในสิ่งที่อยากเห็น และได้ยินในสิ่งที่ต้องการได้ยิน ดังนั้น ความตั้งใจและประสบการณ์เดิมของผู้รับสาร จึงมีความสำคัญต่อการรับข่าวสารเช่นกัน

4. ความคาดหวังและความพึงพอใจ ความคาดหวังเป็นความรู้สึกที่สะท้อนให้เห็นถึง ความต้องการของคน ในการที่จะตีความต่อสภาพแวดล้อม เพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ตนต้องการ ส่วน ความพึงพอใจในข่าวสารที่ได้รับ (Information Satisfaction) เพราะข่าวสารต่างๆ ที่ได้รับนั้น ผู้รับสารสามารถนำไปใช้ในการตัดสินใจ และการปฏิบัติงานต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ (Evans, 1962 : 772 - 782) ดังนั้นผู้ให้ข่าวสารและบริการ จึงควรศึกษาถึงปัจจัยต่างๆ ดังกล่าวของบุคคล เพื่อจะได้ให้ข่าวสารและบริการได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

เสรี วงษ์มณฑา (2523) ได้สรุปการศึกษาสื่อมวลชน ตามแนวของทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อ ประโยชน์ และความพึงพอใจ ดังนี้

1. มนุษย์จงใจและแสวงหาข่าวสาร ไม่ได้ถูกยัดเยียดให้อ่าน ดู หรือฟัง มนุษย์มีการ เลือก การหลบหนีข่าวสารได้ถ้าต้องการ
2. การใช้สื่อมวลชนของมนุษย์ มีจุดมุ่งหมาย หรือเป้าหมาย (Goal - Directed)

3. สื่อสารมวลชนต้องแข่งขันกับสิ่งเร้าอื่นๆ อีกหลายอย่างที่อาจสนองความต้องการรับรู้ของมนุษย์ได้

4. มนุษย์เป็นผู้กำหนดความต้องการของตัวเอง จากความสนใจแรงจูงใจที่เกิดขึ้น ในกรณีต่างๆ กัน

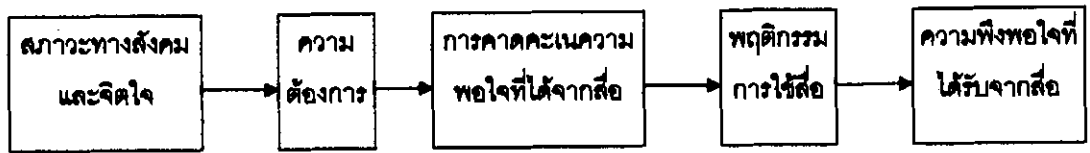
Katz (1959) ชี้ให้เห็นว่าสื่อไม่มีอิทธิพลต่อบุคคล ที่ไม่เลือกใช้สื่ออย่างแน่นอน และการเลือกใช้สื่อนั้น ก็สืบเนื่องมาจากเหตุผลทางจิตวิทยา และความต้องการทางสังคมของแต่ละบุคคลนั้น นอกจากนี้การที่บุคคลมีความต้องการที่จะเลือกรับสื่อหรือข่าวสารนั้น เนื่องมาจากความคาดหวังเพื่อแสวงหาความพึงพอใจ โดยได้รับอิทธิพลมาจากสภาพแวดล้อมในสังคม ที่สร้างความต้องการดังกล่าวให้แก่บุคคลอย่างแน่นอน (พัชนี เขยจรรยา, เมตตา กฤตวิทย์ และ ภิรมณ์ท์ อนุวัชศิริวงศ์, 2530 : 123)

Davidson เป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้รับการสนับสนุนแนวคิดของ Katz โดยให้ข้อคิดว่าบุคคลทุกคนมีความเกี่ยวพันอย่างยิ่งต่อสังคม และสภาพแวดล้อมรอบๆ ตัว ซึ่งสภาพแวดล้อมดังกล่าวเป็นสาเหตุให้แต่ละบุคคลมีความต้องการใช้สื่อ หรือเลือกรับข่าวสาร เพื่อสนองความพึงพอใจและความสอดคล้องกับความต้องการของสังคม (พัชนี เขยจรรยา และคณะ, 2530 : 123)

Katz และคณะ (1974) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการใช้สื่อเพื่อประโยชน์ และการได้รับความพึงพอใจของผู้รับสาร โดยมีแบบแผน ดังนี้

1. สภาพวะของสังคมและจิตใจที่มีผลต่อ
2. ความต้องการของบุคคล ซึ่งนำไปสู่
3. การคาดคะเนเกี่ยวกับ
4. สื่อและแหล่งที่มาของสาร
5. ความแตกต่างกันในการใช้สื่อ และพฤติกรรมอื่นๆ ของแต่ละบุคคล
6. ความพึงพอใจที่ได้รับจากสื่อ
7. ผลอื่นๆ ที่บางครั้งมิได้คาดหมายมาก่อน

ซึ่งสรุปเป็นแบบจำลองได้ดังนี้

ทฤษฎีหรือแบบจำลองนี้ เป็นการอธิบายถึงพฤติกรรมของการใช้สื่อว่า มีความสัมพันธ์กับความต้องการของมนุษย์ และการสนองความพอใจของมนุษย์ โดยสภาวะของสังคมและจิตใจที่ต่างกัน ทำให้มนุษย์มีความต้องการแตกต่างกันไป ความต้องการที่ต่างกันนี้ ทำให้แต่ละคนคาดคะเนว่า สื่อของบุคคลที่มีความต้องการไม่เหมือนกัน จะแตกต่างกันไปด้วย ซึ่งสุดท้ายคือ ความพอใจที่ได้รับจากการใช้สื่อจะต่างกันไปด้วย (อ้างถึงใน ยุบล เบญจรงค์กิจ, 2528 : 35)

ดังนั้นการที่บุคคลหรือผู้รับสารจะเปิดรับสื่อใดๆ ก็พิจารณาว่าสื่อ นั้นจะให้ประโยชน์แก่ตนอย่างไรบ้าง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การมองเห็นประโยชน์จากการเปิดรับสื่อของผู้รับสารนั่นเอง

นอกจากนี้ McCombs และ Becker (1979 : 51 - 52) ได้กล่าวไว้ในเรื่องของการใช้สื่อตามความพอใจและต้องการ (Uses and Gratification) ว่าบุคคลใช้สื่อมวลชนเพื่อสนองความต้องการ ดังต่อไปนี้

1. ต้องการรู้เหตุการณ์ (Surveillance) โดยการสังเกตการณ์ และติดตามความเคลื่อนไหวต่างๆ จากสื่อมวลชน เพื่อให้รู้ทันต่อเหตุการณ์ ให้ทันสมัย และรู้ว่าอะไรมีความสำคัญพอที่จะเรียนรู้

2. ต้องการช่วยตัดสินใจ (Decision) โดยเฉพาะการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน การรับสื่อมวลชน ทำให้บุคคลสามารถกำหนดความเห็นของตน ต่อสภาวะหรือเหตุการณ์รอบๆ ตัว

3. ต้องการข้อมูลเพื่อการพูดคุย หรือสนทนา (Discussions) โดยการรับสื่อมวลชน ทำให้บุคคลมีข้อมูลที่นำไปใช้ในการพูดคุยกับผู้อื่น

4. ต้องการมีส่วนร่วม (Participating) ในเหตุการณ์และความเป็นไปต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบๆ ตัว

5. ต้องการเสริมความคิดเห็น หรือการสนับสนุนการตัดสินใจที่ได้กระทำไปแล้ว (Reinforcement)

6. ต้องการความบันเทิง (Relaxing and entertainment) เพื่อความเพลิดเพลินและผ่อนคลายอารมณ์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยต่างๆ พบว่ามีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่อง "บทบาทของนิตยสารผู้หญิงแนวครอบครัว ในการพัฒนาสถาบันครอบครัว" ดังนี้

1. งานวิจัยที่ศึกษาด้านนิตยสารผู้หญิง

อุบลวรรณ ปิติพัฒนะโมฆิต (2529) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "บทบาทของนิตยสารผู้หญิงในการให้ความรู้เพื่อพัฒนาสตรี" เป็นการศึกษาถึงปริมาณการเสนอเนื้อหา ความรู้ในด้านต่างๆ ที่ปรากฏในนิตยสาร รวมถึงการสำรวจความคิดเห็นและความต้องการของผู้อ่าน และนโยบายของคณะผู้จัดทำ เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับเนื้อหาที่นิตยสารเสนอแก่สังคมและแผนพัฒนาสตรี และทำให้ทราบถึงบทบาทของนิตยสารสตรีที่มีผลต่อการพัฒนาสตรี การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาของนิตยสารผู้หญิงยอดนิยม จำนวน 6 ฉบับ ได้แก่ กุลสตรี ขวัญเรือน ดิฉัน ลลนา แพรว และเปรี้ยว ที่พิมพ์ในช่วงระหว่าง มกราคม ถึง ธันวาคม 2528 และการสำรวจความคิดเห็นของผู้อ่าน 180 คน พร้อมสัมภาษณ์ผู้จัดทำนิตยสาร ในด้านนโยบายการเสนอเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า ปริมาณความรู้ที่นิตยสารผู้หญิงเสนอให้แก่ผู้อ่านมากที่สุด ได้แก่ ความเข้าใจและรู้จักวิถีชีวิตของเพื่อนมนุษย์ ส่วนในด้านนโยบายของผู้จัดทำ จะมีความสอดคล้องกับเนื้อหาที่นำเสนอในนิตยสารเป็นส่วนใหญ่ ในด้านความต้องการเนื้อหาของผู้รับสาร พบว่าผู้อ่านต้องการเนื้อหา ที่เกี่ยวกับความเข้าใจและรู้จักวิถีชีวิตของมนุษย์มากที่สุด รองลงมา ได้แก่ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และการรับรู้เข้าใจในวัฒนธรรมและประเพณีสังคม ซึ่งนิตยสารที่นำเสนอเนื้อหาที่ตรงตาม ความต้องการของผู้รับสารมากที่สุด คือ ขวัญเรือน รองลงมาคือ แพรว ลลนา กุลสตรี และดิฉัน สำหรับในเรื่องบทบาทของนิตยสารสตรี ในการให้ความรู้ที่มีต่อการ

พัฒนาสตรี พบว่า นิตยสารผู้หญิงมีบทบาทในการเสนอเนื้อหา ด้านคุณลักษณะส่วนตัวของสตรีเป็นอันดับแรก และรองลงมาคือ การมีส่วนร่วมในสังคม ส่วนด้านชีวิตและครอบครัว มีบทบาทในการนำเสนอความรู้ค่อนข้างน้อย

มัทนา อธิธินันท์ชัย และศิริพร สะโครบาเนค (2529) สรุปว่า ประเภทของนิตยสารสตรี แบ่งออกได้ตามวัตถุประสงค์ในการสนองต่อผู้อ่าน ซึ่งเป็นผู้หญิงต่างกลุ่มคือ นิตยสารผู้หญิงสมัยใหม่ เป็นที่นิยมอ่านของผู้หญิงยุคปัจจุบัน ที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน นิตยสารผู้หญิงแบบดั้งเดิม มุ่งเสนอแก่ผู้หญิงกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งยังคงมีบทบาทและหน้าที่ในการเป็นแม่เมีย และลูกที่ดี และนิตยสารสำหรับผู้หญิงปัญญาชน ซึ่งผู้อ่านจะเป็นผู้หญิงปัญญาชนชั้นกลาง มีเนื้อหาสาระครอบคลุมทุกด้าน โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับข่าว สารคดี ภาษาและหนังสือ เป็นต้น

สุพจน์ กุลปรารักษ์ทอง (2529) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาพฤติกรรมเกี่ยวกับการซื้อนิตยสารสตรีของสตรีในเขตกรุงเทพมหานคร"

ผลการวิจัยพบว่าเนื้อหาสาระในนิตยสาร เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการซื้อนิตยสารสตรี เป็นประจำมากที่สุด โดยเฉพาะคอลัมน์ที่เกี่ยวกับนวนิยาย เรื่องสั้น เรื่องแปล รองลงมาจะเป็นปัจจัยด้านราคา โดยข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ซื้อนิตยสารอ่านนั้น มีตั้งแต่ระดับการศึกษาน้อยจนถึงระดับสูง มีรายได้น้อยจนถึงมีรายได้มาก จนอาจกล่าวได้ว่าผู้หญิงที่พออ่านออกเขียนได้ จะอ่านนิตยสารประเภทใดประเภทหนึ่งอย่างแน่นอน ซึ่งอาจตีความได้ว่า ผู้บริโภคได้เดินเข้าห้องทางชนชั้นตัวเองอยู่แล้ว นั่นคือ มีรายได้ที่เหมาะสมกับราคานิตยสารเล่มไหน ก็จะเลือกซื้อนิตยสารเล่มนั้นอ่าน เป็นการเลือกภายในระหว่าง ช่องทางของชนชั้นในระดับเดียวกัน ไม่ใช่เลือกระหว่างช่องทางสำหรับเหตุผลส่วนใหญ่ในการซื้อหนังสือมาอ่าน คือ ต้องการผ่อนคลายความเครียดจากชีวิตประจำวัน ผู้บริโภคมักนิยมซื้อนิตยสารสตรีตามร้านหนังสือทั่วไป มากกว่าการบอกรับเป็นสมาชิกประจำจากผู้ผลิต

เยาวภา เจริญศิลป์ (2530) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "การวิเคราะห์นิตยสารภาษาไทยสำหรับสตรี" เป็นการศึกษาว่านิตยสารภาษาไทยสำหรับสตรี ประกอบด้วยคอลัมน์อะไรบ้าง พร้อมทั้งสำรวจวัตถุประสงค์ในการจัดทำ การคัดเลือกผู้เขียน และวิธีการเผยแพร่นิตยสาร การวิจัยครั้งนี้ได้คัดเลือกนิตยสารสตรีรายสัปดาห์ รายปักษ์ และรายเดือน จำนวน 20 ชื่อเรื่องที่พิมพ์ในช่วงเดือนมกราคม ถึง ธันวาคม 2527

ผลการวิจัยพบว่า จากนิยายสารที่ศึกษาจำนวนทั้งหมด 20 ชื่อเรื่อง มีนิยายสารที่เสนอ คอลัมน์บันเทิงคดีมากที่สุด 9 ชื่อเรื่อง เสนอคอลัมน์สารคดีมากที่สุด 5 ชื่อเรื่อง เสนอคอลัมน์ การสาธิตมากที่สุด 3 ชื่อเรื่อง และมีโฆษณามากที่สุด 3 ชื่อเรื่อง ส่วนสาขาวิชาที่ปรากฏใน คอลัมน์สารคดีพบว่า มีบทความด้านการท่องเที่ยวมากที่สุด 7 ชื่อเรื่อง บทความด้านสุขภาพ และความงามมากที่สุด 6 ชื่อเรื่อง บทความด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีมากที่สุด 3 ชื่อเรื่อง บทความด้านศิลปกรรมมากที่สุด 3 ชื่อเรื่อง และอีก 1 ชื่อเรื่องมีบทความเกี่ยวกับ ชีวิตประวัติและผลงานของบุคคลมากที่สุด

2. งานวิจัยที่ศึกษาด้านสื่อมวลชนกับครอบครัว

ดวงเดือน พันธุมนาวิน อรพินท์ ชูชม และสุภาพ ลอยด์ (2529) ทำการศึกษาเรื่อง "สื่อมวลชน ครอบครัว และลักษณะทางจิตวิทยาของวัยรุ่นตอนต้น" ด้วยการสำรวจนักเรียนที่มี อายุ 10 - 15 ปี ซึ่งกำลังศึกษาอยู่ในชั้นประถม 5 - 6 และมีวัย 1 - 2 จากกรุงเทพฯ และจังหวัด รอบๆ กรุงเทพฯ

ผลการศึกษาพบว่า 91 % มีโทรทัศน์ใช้ในบ้าน และใช้เวลาดูโทรทัศน์โดยเฉลี่ย 25 ชั่วโมง / สัปดาห์ ฟังวิทยุ 11 ชั่วโมง / สัปดาห์ และอ่านหนังสือพิมพ์ 4.30 ชั่วโมง / สัปดาห์ ใน เรื่องของความสัมพันธ์พบว่า ถ้าวัยรุ่นเปิดรับรายการที่มีประโยชน์จากโทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์ ก็จะมีสัมพันธ์กับคุณลักษณะทางจิตที่นำพึงปรารถนา (มุ่งอนาคต / เชื่อมั่นในตนเอง / ใช้ เหตุผลเชิงจริยธรรม) ในส่วนที่เกี่ยวกับพ่อแม่ หากพ่อแม่ตระหนักในเรื่องสื่อ และควบคุมการใช้ สื่อของเด็ก จะส่งผลต่อแบบแผนการใช้สื่อของเด็ก เช่น เด็กจะใช้สื่อสิ่งพิมพ์มาก (เพราะพ่อแม่ จะจัดหาหนังสือให้) เด็กจะชอบรายการสื่อที่มีประโยชน์ และเด็กกลุ่มนี้จะรายงานมาว่า มาจาก บรรยากาศความสัมพันธ์ในครอบครัว ที่เลี้ยงดูแบบใช้เหตุผล และใช้ความรักสนับสนุน

เบญจพร งามเกริกโชติ (2537) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "ความต้องการด้านเนื้อหา และ การนำเสนอวิธีการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ สำหรับหญิงทำงานนอกบ้านทางสื่อโทรทัศน์" เพื่อศึกษา ถึงลักษณะการเปิดรับรายการโทรทัศน์ และความต้องการเกี่ยวกับเนื้อหา รูปแบบ ความยาว ภาษา วันเวลา ความถี่ ในการออกอากาศรายการโทรทัศน์ เรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่โดยวิธี บีบน้ำนมแม่เก็บไว้ในภาชนะให้ลูกกิน ในขณะที่แม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ของหญิงมีครรภ์ และหญิงมีบุตรตั้งแต่แรกเกิดถึงอายุ 1 ขวบ ที่ทำงานนอกบ้านในเขตกรุงเทพมหานคร

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างทุกคนดูโทรทัศน์ โดยชอบดูละครมากที่สุด รองลงมาคือข่าว สำหรับรายการประเภทความรู้นั้น ส่วนใหญ่ชอบเนื้อหาเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย และคิดว่าประโยชน์ที่ได้รับจากการดูโทรทัศน์คือ ได้สาระความรู้มากที่สุด กลุ่มตัวอย่างทราบประโยชน์เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และข่าวสารเกี่ยวกับการเก็บนมไว้ให้ลูกในขณะที่ต้องออกไปทำงาน จากหนังสือเกี่ยวกับแม่และเด็กมากที่สุด นอกจากนี้พบว่าครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่าง ต้องการให้นำเสนอเนื้อหาในเรื่องนี้ ในลักษณะของสารคดีสั้นๆ ประมาณ 30 นาที โดยใช้ภาษาง่ายๆ กระชับ ชัดเจน ใช้ภาพประกอบชัดเจน และลำดับเนื้อหาเป็นขั้นตอน และยังต้องการให้เพิ่มเนื้อหาเรื่องอาหารเสริมแก่ลูก การดูแลสุขภาพหลังคลอดของแม่และลูก และการป้องกันโรคแก่ลูกด้วย และมีข้อเสนอแนะให้มีการใช้สื่ออื่นช่วยสนับสนุนการรณรงค์การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เช่น วิทยุ สื่อสิ่งพิมพ์ วิดีโอเทป ฯลฯ

เพียรพร ว่องวิทวัส (2538) ทำการวิจัยเรื่อง "ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการเปิดรับสื่อโทรทัศน์ รายการเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยแม่และเด็ก เพื่อการใช้ประโยชน์และตอบสนองความต้องการด้านข่าวสาร ของสตรีมีครรภ์ที่มารับบริการที่โรงพยาบาลราชวิถี"

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยทางประชากรของสตรีมีครรภ์มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเปิดรับสื่อโทรทัศน์ กลุ่มที่มีอายุ 23 - 30 ปี จะมีการเปิดรับชมรายการข่าว สารคดี และรายการเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยและเด็ก มากกว่าผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 23 ปี และ 30 ปีขึ้นไป กลุ่มที่มีอาชีพแม่บ้านจะมีจำนวนชั่วโมงที่ดูโทรทัศน์ในวันหนึ่ง และมีการเปิดรับชมรายการคุยกับหมอชนิกา และรายการดวงใจพ่อแม่ มากกว่ากลุ่มที่มีอาชีพอื่นๆ กลุ่มที่มีการศึกษาระดับประถม จะเปิดรับชมรายการการ์ตูน และรายการสารคดีมากกว่าผู้ที่มีการศึกษาอื่นๆ และกลุ่มที่มีรายได้รวม 10,000 - 20,000 บาท จะเปิดรับชมรายการสารคดี รายการคุยกับหมอชนิกา และรายการดวงใจพ่อแม่ มากกว่าผู้มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท และสูงกว่า 20,001 บาท นอกจากนี้ยังพบว่าปัจจัยทางประชากรของสตรีดังกล่าว ไม่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ และตอบสนองความต้องการด้านข่าวสาร ที่ได้จากรายการเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยแม่และเด็ก

สำหรับปัจจัยทางสรีระ และอารมณ์ของสตรีมีครรภ์ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการเลือกประเภทของรายการโทรทัศน์ที่เปิดรับชม ส่วนในด้านของการใช้ประโยชน์ และตอบสนองความต้องการด้านข่าวสารดังกล่าว ปัจจัยทางสรีระจะไม่มีเกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วย ส่วนปัจจัยทางอารมณ์จะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วย

จิราภรณ์ ขาแก้ว (2538) ทำการวิจัยเรื่อง "ภาพชีวิตครอบครัวที่ปรากฏในภาพยนตร์วิดีโอ" เพื่อศึกษาโครงสร้างของครอบครัวไทย บทบาทและความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวไทย และกลวิธีนำเสนอภาพชีวิตครอบครัวที่ปรากฏในภาพยนตร์ไทย โดยศึกษาจากภาพยนตร์ไทยที่เผยแพร่ และบันทึกลงในวิดีโอเทปแล้วในระหว่าง พ.ศ. 2533 - 2535

ผลการวิจัยพบว่า โครงสร้างครอบครัวส่วนใหญ่ที่ปรากฏในภาพยนตร์ไทย มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวตามรูปแบบครอบครัวสมัยใหม่ แต่มีลักษณะพิเศษตามครอบครัวในอดีต คือ มีปฏิสัมพันธ์และช่วยเหลือกันในเรื่องญาติพี่น้อง เคารพเชื่อฟังญาติอาวุโส และไม่สนับสนุนค่านิยมในเรื่องความสะดวกสบาย ในส่วนของบทบาทและความสัมพันธ์ของสมาชิกพบว่า พ่อยังเป็นผู้มีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัว ขณะที่แม่มีบทบาทในการเป็นแม่บ้านและดูแลลูก ทำให้พ่อมีสิทธิและอำนาจเหนือสมาชิกคนอื่นๆ ยกเว้นญาติอาวุโส นอกจากนี้แม่มียังมีบทบาทในการประสานความสัมพันธ์ระหว่างพ่อและลูก ในกรณีที่เกิดบาดหมางกัน ลูกหลานยังคงเคารพเชื่อฟังญาติผู้ใหญ่ ที่เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาก่เกิดขึ้น ส่วนลักษณะของครอบครัวสมัยใหม่ ที่สามีและภรรยาต่างมีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัว มีสิทธิและอำนาจเท่าเทียมกันนั้นมีปรากฏน้อยมาก

งานวิจัยในต่างประเทศ

1. Ping Shaw (1997) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "นิตยสารผู้หญิงในไต้หวัน" เป็นการศึกษาเกี่ยวกับอุตสาหกรรมของนิตยสารผู้หญิงในไต้หวัน ใน 2 มุมมอง คือ มุมมองแรกจะเป็นการศึกษาประวัติความเป็นมา และโครงสร้างของนิตยสารผู้หญิง มุมมองที่สองจะเป็นผลจากมุมมองแรกมาวิเคราะห์เชื่อมโยงเข้ากับ เนื้อหาทางวัฒนธรรมและการเมือง ที่นำเสนอในนิตยสารดังกล่าว

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยทางการเมืองและเศรษฐกิจ เข้ามีผลต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมของนิตยสารผู้หญิงในไต้หวัน โดยในช่วงปี 1950 - 1960 อำนาจทางการเมือง (รัฐบาลและพรรคการเมืองที่เข้ามาบริหารประเทศ) จะเข้ามามีบทบาทต่อนิตยสารผู้หญิง ในช่วงตั้งแต่ปี 1970 เป็นต้นมา เศรษฐกิจที่เจริญเติบโตอย่างมาก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจจึงเข้ามามีอิทธิพลต่อโครงสร้างอุตสาหกรรมของนิตยสารผู้หญิง ในส่วนของ การวิเคราะห์เนื้อหาพบว่า ความงามและแฟชั่นเป็นเนื้อหาหลักที่พบในส่วนของโฆษณาและบทบรรณาธิการ ในส่วนของการวิเคราะห์ใจความสำคัญพบว่า เรื่องเพศ และชีวิตครอบครัว หรือเรื่องงาน ความงาม และแฟชั่น ถือเป็นศูนย์กลางของโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของความเป็นผู้หญิง

2. Emily Jane White ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “นิตยสารผู้หญิงในประเทศอังกฤษ” เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง นิตยสารผู้หญิงในศตวรรษที่ 18 กับแนวคิดความเป็นผู้หญิง โดยในบทนำ จะเป็นการศึกษาสถานภาพของผู้หญิงในศตวรรษที่ 18 และศึกษาถึงการผลิตนิตยสารที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อกรรยาชนชั้นกลางที่เป็นแม่บ้าน ในบทที่ 1 จะศึกษาถึงนิตยสารผู้หญิงเล่มแรกๆ รวมถึงพิจารณาถึงพัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับครอบครัวที่ปรากฏอยู่ในนิตยสารดังกล่าว บทที่ 2 จะศึกษานิตยสาร 2 ฉบับที่เป็นตัวแทนเสียงของสตรี คือ นิตยสาร The Female Spectator และ The Female Tatler เพื่อศึกษาถึงการต่อต้านแนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว ในบทที่ 3 จะศึกษาถึงการนำแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้กับรูปแบบใหม่ของนิตยสาร ส่วนในบทสรุปจะพิจารณาถึงผลสะท้อนกลับของแนวคิดดังกล่าวที่มีต่อชีวิตของผู้หญิงในศตวรรษที่ 18 ตลอดจนการคงแนวคิดเดิมของนิตยสารผู้หญิงในปัจจุบัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย